

התשובה במשנתו של רבנו עובדיה ספורנו

גדולי ישראל בדורות השונים התייחסו ברובם לנושא התשובה על היבטיו השונים. חלקם כתבו על כך בצורה מסכמת, מסודרת ומרוכזת¹, ואחרים, וביניהם ר"ע ספורנו, העירו וכתבו על הנושא במקומות ובהקשרים מגוונים בפירושיהם ובכתביהם. על מנת לקבל תמונה שלימה על שיטתם והגיגיהם של גדולי ישראל בקבוצה השנייה, יש להתייחס ולעיין במובאות השונות הפזורות בכתביהם, למינם ולהסיק מסקנות. הספורנו סלל דרך מיוחדת משלו בנושא מורכב זה והוא מאיר את הנושא ומעיר עליו מזווית ראייה מקורית ומעניינת מאוד. להלן יובאו כמה מרעיונותיו המרכזיים.

אין עורערים על כך כי התשובה היא מחסדיו הגדולים ביותר של הקב"ה ועובדה זו מבוטאת בדברי חז"ל הבאים²:

"שאלו לחכמה: חוטא מה עונשו? אמרה: 'חטאים תרדף רעה'.

שאלו לנבואה: (נ"א למידת הדין) חוטא מה עונשו? אמרה: 'הנפש החוטאת היא תמות'.

שאלו לתורה: חוטא מה עונשו? אמרה: 'יביא אשם ויתכפר לו'.

שאלו לקב"ה: חוטא מה עונשו? אמר: 'יעשה תשובה ויתכפר לו'."

החסד במתנה נפלאה זו מתבטא לדעת הספורנו לא רק בכך שהקב"ה נתן אפשרות לבני האדם לעשות תשובה, אלא בכך שהקב"ה **פעיל** בהבאת האדם להכרה בצורך לעשיית תשובה, ובהקלת התהליך על החוטאים. אין הקב"ה מסתפק בקבלת תשובת בני אדם שהתעוררו לעשות תשובה מעצמם אלא משפיע, מזרז ודוחף את התהליך באמצעים שונים – בין אם מדובר באדם פרטי או בציבור, ישראל או אוה"ע.

כבר בחטא הראשון בהיסטוריה – חטא אדם וחווה מציין הספורנו³: "**מה זאת עשית** – אמר זה לעורר גם אותה אל התשובה' כי לא יחפץ במות המת כי אם בשובו"⁴. רעיון זה מובא גם בעניין קין והבל⁵: "**אי הבל אחיך** באיזה מקום קברת אותו וזה אמר למען ישוב' כי לא יחפץ במות המת"⁶.

בדוגמאות אלה ראינו שהקב"ה **מדבר** עם האדם כדי לעוררו לתשובה. במקרים הבאים נראה כי הקב"ה עושה **מעשים** כדי לזרז את התהליך. כשפרעה לוקח את שרה מסביר

1. רמב"ם – הלכות תשובה; ר' יונה – שערי תשובה; המאירי – חיבור התשובה; המב"ט – ספר בית אלוקים – שער התשובה; הרב סולובייצ'יק – על התשובה.
2. ירושלמי מכות פרק ב' הלכה ו.
3. בראשית ג', יג.
4. ע"פ יחזקאל י"ח, פסי' כג ופסי' לב.
5. בראשית ד', ט.
6. וכן עיין ברש"י במקום. יש לשים לב כי הספורנו מרבה מאוד לצטט מדברי יחזקאל הנביא ויש לתת את הדעת לשאלה מדוע בחר הספורנו בנביא זה כחיוק לשיטתו ולא התייחס לדברי נביאים אחרים על הנושא.

הספורנו את הפסוק "וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים"⁷ בצורה הבאה: "את פרעה לבדו – בגדולים, 'ואת ביתו' – נתן נגעים גם בביתו אבל לא גדולים כשל פרעה, וזה למען יראו שהצדקת לבדה נמלטת וכיכרו שהכל היה בעבורה למען ישובו מרשעים"⁸. כלומר, בתוך העונש טמונה האפשרות לחזרה בתשובה של כל החוטאים.

רעיון דומה מציין הספורנו בסוגיית עשר המכות בנוגע למצרים בכלל ולפרעה בפרט. שם הוא מדגיש פעמים רבות כי מטרתן העיקרית של המכות לא הייתה להעניש את פרעה והמצרים, אלא רצונו של הקב"ה היה כי תהיה כאן חזרה בתשובה אמיתית של פרעה ועמו. ואלו דבריו⁹: "והכיתי את מצרים בכל נפלאותי" – באופן שיפלא עליהן כל שומע ורבים יראו וייראו אולי ישובו קצתם".

וכן בפסי' "ואני אקשה את לב פרעה"¹⁰: "הנה בהיות האל חפץ בתשובת הרשעים ולא במיתתם, אמר שידבה את אותותיו ואת מופתיו, וזה להשיב את המצרים בתשובה, ואין ספק שלולא הכבדת הלב היה פרעה משלח את ישראל בלא ספק, לא על צד התשובה והכנעה לאל יתברך, אלא על צד היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרת המכות, וזאת לא היתה תשובה כלל, אבל אם היה פרעה חפץ להכנע לאל יתברך ולשוב אליו בתשובה שלימה לא היה לו מזה שום מונע, והנה אמר האל יתברך 'ואני אקשה את לב פרעה' – שיתאמץ לסבל המכות ולא ישלח מיראת המכות...". כלומר, הכבדת לב פרעה היא חסד שעשה הקב"ה עמו, כדי לאפשר לו בחירה אמיתית וחופשית מלחץ, שיכולה להביא לתשובה שלימה ורצויה לפני הקב"ה¹¹.

לדעת הספורנו רק מכת בכורות וקריעת ים סוף באו על המצרים כעונש, ואילו יתר המכות, האותות והמופתים היו כדי להחזירם בתשובה¹². ניתן להניח כי אם הקב"ה כה משתדל לאפשר לאוה"ע לחזור בתשובה, הרי בנוגע לעם ישראל על אחת כמה וכמה. בנושא עשר המכות מסביר הספורנו בנוסף למה שראינו קודם, כי "ועם זה היתה הכונה שישראל יראו וייראו"¹³. כלומר המכות אמורות היו לשמש כאמצעי לחזרה בתשובה של ישראל ואוה"ע כאחת.

בחטאים מרכזיים של בני ישראל רואה הספורנו פעילות מכוונת מצד הקב"ה שמטרתה לגרום לבני ישראל לחזור בתשובה. אם נעיין בפרשת המרגלים נראה כי הספורנו מפרש את המלים "שלח לך אנשים"¹⁴ כדלקמן: "אל תניח שישלחו הם כמו שאמרו לעשות כאמרם 'ושלחה אנשים לפנינו', שמא ישלחו הדיוטות בלתי מכירים שבח הארץ, ויספרו בגנותה באופן שיחשבו ישראל על ה' תועה, ולא ישובו בתשובה כמו ששבו אח"כ באמרם 'חטאנו לה'". כלומר, בחטא קשה זה הקדים הקב"ה רפואה למכה בצוותו¹⁵ את משה לשלוח

7. בראשית י"ב, יז.
8. ומסביר הרב קופרמן בפירושו במקום: שאילו כולם קיבלו נגעים גדולים והיא לא קיבלה כלל היה מקום לומר שאף היא חטאה, אלא שדרגת ההשגחה הפרטית בחלוקת העונשים אינה מגיעה לידי אבחנה בין גדול לקטן, אבל עתה כשרואים שכל אחד מקבל עונש לפי דרגת אשמתו האישית ושרה לא קבלה עונש כלל הרי מוכח שכולם נענשים בגללה.
9. שמות ג', כ.
10. שמות ז', ג.
11. עיין בפירוש רש"י, רמב"ן ורמב"ם בסוגיא, הרואים בהכבדת הלב עונש לפרעה.
12. עיין בהרחבה בשמות ז', ד.
13. שמות ז', ג.
14. במדבר י"ג, א.
15. ספורנו רואה במלים "שלח לך" – ציווי, בניגוד לרש"י וחלק משיטת הרמב"ן במקום.

בעצמו את המרגלים ולא לסמוך על העם בעניין זה. בחירת המרגלים ע"י משה צופנת בחובה את האפשרות כי העם יחזור בתשובה¹⁶, דבר שלפי הספורנו הוא הכרחי. גם בחטא מי מריבה ממשיך הספורנו בשיטתו ומסביר¹⁷: "כבר רבו הדעות בענין חטא מי מריבה והיה ספק אצל רבים במה חטאו משה ואהרן... אמנם כשנתבונן בענין המריבה ראוי שנחשב שתהיה מצות האל בזה על אופן שיכירו רשעת מריבתם והתוודו את חטאתם ושבנו ורפא למו... ובכן נבין שבזה החטא משה ואהרן את כוונת האל יתברך ועל זה הענינים". כלומר, מטרתו העיקרית של הקב"ה בנס הוצאת המים מהסלע הייתה חזרתם בתשובה של בני ישראל על תלונתם בענין המים. מכיוון שמטרה זו לא הושגה, משה ואהרן נענשו בעונש חמור ביותר.

עד כה ראינו מקרים שבהם הקב"ה פועל ומשתדל לגרום לחזרה בתשובה אם ע"י דיבור או ע"י מעשה. במקומות מסוימים, מסביר הספורנו, נוקט הקב"ה בעמדת המתנה של "שב ואל תעשה" וע"י כך גומל עם בני האדם חסד עצום. בנושא של "פוקד עוון אבות על בנים"¹⁸ מסביר: "ממתין"¹⁹ לאבד רשעי ארץ עד שתמלא סאתם, וזה המילוי שיגיע עוונם למדרגה מן הרע שלא תהיה עמה תקות תשובה, וזה יהיה על הרוב כשיתמיד רשעם בכמה דורות זה אחר זה...". כלומר, קנה המידה אצל הקב"ה הוא קיום אפשרות סבירה שהחוטא יחזור בתשובה. רק כשגוזה תקוות התשובה הקב"ה יעניש – הרי זה חסד עצום!

הספורנו מודע היטב לכך – כי יש דברים המונעים ומעכבים את התשובה, ועל כך הוא מרחיב את הדיבור בהזדמנויות שונות. מסביר הספורנו²⁰: "ויעיד על רוע מידת קשי העורף, כי אמנם כשהקצפתם את ה' בחורב לא היה אומר להשמידכם אלא בשביל שאתם עם קשי עורף, כאמרו יתברך 'ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא, הרף ממני ואשמידם'. וזה אמנם כי קשי העורף מסיר את תקות התשובה". ומגדיר הספורנו את מהות התכונה המזיקה הזו²¹: "כי אמנם קשה העורף הוא ההולך אחרי שרירות לבו ומחשבתו, אע"פ שיודיעהו איזה מורה צדק בראייה ברורה שמחשבתו היא בלתי טובה ומביאה אל ההפסד, וזה כי לא יפנה אל מורה כאילו ערפו קשה וגיד ברזל באופן שלא יוכל לפנות אנה ואנה, אבל ילך אחרי שרירות לבו כמאז"²². כלומר, העקשנות הנוראה המונעת מאדם להקשיב לגדולים וחכמים ממנו מחבלת בסיכוי לחזור בתשובה.

כשהספורנו מדבר על חטא העגל הוא מזכיר עוד ענין חשוב שגורם למניעת תשובה. ואלו דבריו בדי"ה "וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה"²³: "כשראה שהיו שמחים בקלקול שעשו, כענין 'כי רעתכי אז תעלזי', ובזה התקצף ונואש שיוכל לתקן המעוות באופן שיחזרו לתמותם ויהיו ראויים לאותן הלוחות". כשלב האדם נוקפו על החטא שעשה קל יותר לעוררו לתשובה, אך כשאדם שמח וצוהל הרי הוא במצב נואש. לעתים יש פגם בסוג התשובה או שהתהליך עצמו לוקה בחסר, ואז הקב"ה לא יקבל את תשובת האדם או הציבור והעונש יחול בכל חומרתו. כדוגמה לכך מביא הספורנו את קין

16. העובדה שתשובתם לא התקבלה תוסבר בהמשך.

17. במדבר כ', ת.

18. שמות ל"ד, ז וכן שמות כ', ת.

19. ולא פוקד במובן "מעניש" ועיין בפירוש הרב קופרמן במקום.

20. דברים ט"ו, ת: ד"ה "יבחרוב הקצפתם".

21. דברים ט"ו, ו: ד"ה "כי עם קשה עורף אתה".

22. וכן בשמות ל"ב, ט, "והנה עם קשה עורף הוא" – גיד ברזל ערפם ולא יפנו לשמוע דברי שום מורה צדק באופן שאין תקוה שישובו בתשובה. וכן בדברים כ"א, יח ד"ה "יסור ומורה", "כי מריו מסיר התקוה שישבו מסוררתו".

23. שמות ל"ב, יט.

כשאמר "גדול עוני מנשא"²⁴, ומסביר: "אחרי שראה האל יתברך משגיח בפרטים בהחלט, חשב שידע בלי ספק שאינו שב מחטאו בהיותו מתחרט אלא מפני הענש, וזה אחר ההפצר שהעיר בו האל יתברך לשוב בתשובה והוא מרה, ובזה אמר שלא היתה לחטאו תקות תשובה מכפרת ומגינה על העונש שנענש עתה, כענין שאול בדבר עמלק באמרן לשמואל "חטאתי" אחרי ההפצר וההערה שהעירהו שמואל לשוב מחטאתו". לפי זה היו כמה חסרונות בתשובת קין:

- א. העובדה שהגיב בגלל יראת העונש ולא מיראת הרוממות ואהבתו יתברך.
- ב. העובדה כי לא הכיר מעצמו שחטא והתעורר לכך רק לאחר שה' דיבר עמו.
- ג. גם לאחר שה' דיבר עמו נסה לתרץ ולהסביר במקום לקבל על עצמו אחריות למעשה.

תשובה כזו אינה מספיקה לכפר על החטא ולכן הוצרך קין לשאת בעונש. גם שאול נענש כי גם הוא לא שב בתשובה מלאה וחטא בשתי הנקודות האחרונות המצוינות לעיל. לדעתו של הספורנו **העיקר** בהודאה על החטא הוא גורם מרכזי בהחלטה על הטלת עונש על החוטא כפי שראינו לעיל. הוא נותן עוד דוגמא לכך בחטא לשה"י של מרים ואהרן על משה, ואלו דבריו²⁵: "ויחד אף ה' במ' – שלא נכנעו תיכף כמו שעשה דוד באמרן אל נתן 'חטאתי'! כלומר, העובדה שאדם נזקק להפצרות ושליחים לעוררו אל התשובה היא כבר בגדר חסרון בתשובה, כי עדיף שיתעורר לבדו, אך עיקר המבחן הוא לברר את תגובתו למסר שניתן לו, אם התגובה מיידית הרי העונש חמור פחות, אך אם לא כך – התגובה חמורה מאוד.

בהקשר זה מעיר הספורנו: "וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר"²⁶: "אע"פ ששמע, לא הפילו ממנין בניו, כי לא היה ספק אצלו שעשה תשובה לאלתה, ולא נעדר ממנין בני יעקב העתידיים להתקיים ביעקב ובסוף כל האומות". ראובן שבלבל יצועי אביו חזר בתשובה מיד בלי לחכות להפצרות ודיבורים מצד הקב"ה, ע"פ העיקרון שלמדונו חז"ל: "אם ראית תלמיד חכם שסרח ביום, אל תהרהר אחריו כלילה שודאי עשה תשובה"²⁷, כך שתשובת ראובן הייתה אידיאלית כיוון שנעשתה מיד, בלי הפצרות או תירוצים. לכן התכפר לו בדיני שמים וניתן לכללו עם שאר השבטים אם כי נענש בדיני אדם²⁸.

הספורנו טוען, כי לעתים החטא כה חמור שתשובה לבדה איננה מספקת, וכך הוא מסביר בקשר לחטא המרגלים²⁹: "אע"פ ש'סלחתי כדברין' להאריך להם שלא להמיתם תיכף ולא כולם יחדיו, מכל מקום, לא סלחתי לעדת המרגלים 'אשר הם מלינים עלי' – שהם המחטיאים וחטא הרבים תלוי בהם ולא אאריך להם כלל. אדם שגורם לאחרים לחטא נדון בצורה חמורה בהרבה מאדם שחטא בעצמו, כך שהעונש על חטאם בא על עשרת המרגלים מיד בלי שהיתה להם אפשרות לפשפש במעשיהם ולחזור בתשובה³⁰. גם בספר דברים³¹ מתייחס הספורנו לחטא המרגלים, אך הוא מדבר על חטא העם עצמו ולא על המרגלים, וכך מסביר: "ולא שמע ה' בקולכם" – מפני חילול ה' שעשו שלא תספיק בו כל תשובה אלא

24. בראשית ד', יג.

25. במדבר י"ב, ט. ומסביר הרב קופרמן – קשה לרבנו מה ענין חרון אף אחרי התוכחה, היה צריך להיות אחרי "וישמע ה'" (פס' ב) אם הכעס היה כתוצאה מדיבורם על משה. לכן מפרש רבנו שחרון אף הוא חידוש שנתחדש עתה עקב אי זריזותם במצות וידיוי על חטאם.

26. בראשית ל"ה, כב.

27. ברכות י"ט, א.

28. בראשית ל"ה, כג.

29. במדבר י"ד, כז ד"ה "עד מתי לעדה הרעה".

30. עיי בהערות הרב קופרמן במקום.

31. דברים א', מח.

מיתה ממרקת, וגם היה גזר דין שיש עמו שבועה, אחר שהעירו אזנם משה ויהושע וכלב אל התשובה ולא שבו אפילו אחר כך אלא מיראת העונש, ולכן לא הספיקה התשובה להסיר העונש הנגזר בעוה"ז, ו'לא האזין אליכם' – אפילו להאריך, ולא לבטל גזירת הבנים אפילו לאחר מות האבות, ובזה הוכיחם שלא היתה תשובתם שלימה ולפיכך לא השיגו דבר אפילו בדמעתם".

מספר גורמים חברו פה יחדיו שכתוצאה מהם הקבי"ה לא סלח לעם והעונש נשאר על תילו. הגורם הראשון היה כי תגובת העם גרמה לחילול ה' נורא באומות העולם כשהצליח האמורי להכות בבניי דבר שהביא להורדת ערכו של הקב"ה בעיניהם³². הגורם השני היה, כי כאן היה גזר דין עם שבועה שנא' "ויקצף וישבע לאמר"³³, וכבר לימדונו חז"ל כי גזירה שיש עמה שבועה אינה נקרעת. הגורם השלישי, כפי שראינו כבר בעניין קין ושאלו היה, כי התשובה באה אחרי הפצרות ולא נבעה מתוכם, וגם כשעשו תשובה היא נבעה מיראת העונש, דבר שלכשעצמו נמנה עם מעכבי התשובה.

בכל המקרים הנ"ל ראינו מהי תשובה שאיננה שלימה³⁴, אך הספורנו גם מבהיר מהי לדעתו התשובה האידאלית³⁵: "...וכי לא נעל בפניהם דרכי התשובה האמיתית כלל, לו חכמו לשוב אל האל יתברך מאהבת טובו ויראת גדלו שהיא התשובה המגיעת עד כסא הכבוד אשר היא המצלת ונותנת חן בעיני אלוקים, כאמרם ז"ל – 'עוונות נחשבים לו כזכויות'. תשובה מאהבה ויראת הרוממות הנעשית לאלתר"³⁶ יכולה להפך עולמות ולבטל גזר דין קשה, בעוד שתשובה הנובעת מיראת העונש תועלתה מוגבלת".

הספורנו מרחיב את הדיבור על הצדיקים ותפקידם בעניין התשובה. בפרשת נח³⁷ מגדיר הספורנו שני סוגי צדיקים: "צדיק המשלים עצמו בלבד" מול "המשלים גם את זולתו". צדיק המשלים את זולתו – משפיע על האחרים לחזור בתשובה, לדעת את ה' וללכת בדרכיו, הוא הצדיק האידאלי, וכשקיים צדיק שכזה אזי לפי הספורנו בזמן פרענות: "ראוי שימלט גם את זולתו כי יש בזה תקוה שיחזירם בתשובה". כלומר, רשעים ינצלו בזכות הצדיק המשפיע עקב הסיכוי כי יחזרו בתשובה³⁸.

הספורנו חזר על רעיון זה בנושא סדום ועמורה ומסביר את המלים "המכסה אני מאברהם"³⁹: "ראוי שלא לכסות מאברהם מדת טובו ולהודיעו שאם היה בין הרשעים איזה מנין צדיקים שבו תקות תשובה לרשעים, מטה כלפי חסד להאריך אפילו לרשעים אולי ישובו".

על הצדיק יש חיוב מיוחד למחות ביד עושי עוולה ולהוכיחם על פניהם: "שהשתיקה במי שיש בידו למחות היא כמו הודאה, שהשותק הוא כמסכים במה שנעשה"⁴⁰. לדעת הספורנו, לפני שהקב"ה מחליט אם וכיצד להעניש את סדום, הוא יורד לראות "הכצעקתה עשו כלה"⁴¹: "עשו כלם ושאיין ביניהם מוחה". ז"א, שאילו היו שם אנשים המוחים על הרעה,

32. עיין בהרחבה בפירוש הרב קופרמן במקום.
33. במדבר י"ד, יא.
34. כדאי גם לעיין בעניין תשובת מנשה המלך הכוללת סממנים רבים שמנה הספורנו בדבריו על המרגלים.
35. שמות ד', כג ד"ה "הנה אנכי הורג את בנך בכורך".
36. עיין הערות 26, 27, 28.
37. בראשית ו', ח – ועיין בפירוש הרב קופרמן.
38. עיין בהערות 18, 19.
39. בראשית י"ח, טז-יז.
40. במדבר ל', טו ד"ה "ואם תחיש יחריש".
41. בראשית י"ח, כא, ועיין בפירוש רש"י שפירש ע"פ הקו המפריד בין "עושי" ל"יכלה" והסביר "יכלה" מלשון כליון בעוד שהספורנו קורא "עשו כלה" ביחד וכלה בא מלשון כלם.

תקוות התשובה לכשעצמה יכלה לגרום להצלתם. ובסוגיית המחאה מבאר רבינו כי עוורונו של יצחק נגרם עקב כשלוננו של יצחק למחות בעשו כשהיה צריך, וכך מסביר: "ותכהין עיניו" – כמו שקרה לעלי שלא מחה בבניו... ולא קרה זה לאברהם וליעקב שהיו יותר זקנים ממה שהיה יצחק אז וממה שהיה עלי...". ומרחיב על כך בהמשך ומסביר⁴² כי לאחר שהבין עשו מציווי יצחק ליעקב לעזוב את איי לפי שרעות בנות כנען בעיניו ושיקח אשה שלא מהן, אז עשו "הלך אל ישמעאל, ובזה הודיע שהיה יצחק יכול למחות בעשו כשנשא הכנעניות אם היה נותן לב, כמו שהערתהו עתה רבקה על יעקב". כלומר, יצחק לא הודיע לעשו ישירות על הסתייגותו מבנות כנען ועל כך נענש בחומרה. אילו היה מודיעו, ניתן להניח שעשו שהצטיין במצות כבוד אב לא היה ממרה את פיו.

בדברו על חטאים מרכזיים של בני ישראל מתייחס הספורנו שוב ושוב לעניין המחאה, ומסביר כי חלק מתהליך העונש בא לכפר על העובדה שאנשים שהיה בידם למחות לא פעלו בהתאם ועל כן זקוקים לכפרה, ואלו דבריו: "עברו ושובו משער לשער"⁴³: לכפר על הבלתי חוטאים שלא מיחו בחוטאים, וזה שכמו שלא מיחו בחוטאים כן לא ימחו בהורגיהם". הענישה של חוטאי העגל דווקא קבל עם ועדה באה לכפר ע"פ העיקרון של מידה כנגד מידה על האנשים שלא קיימו מצות תוכחה. אותו רעיון מובא בדברי הספורנו בחטא בעל פעור⁴⁴: "נגד השמש" – שיראו העם את הריגת עובדי עבודה זרה ולא ימחו ובזה יכופר להם על שלא מיחו בפושעים". וכן כשמדבר על פעולתו של פנחס מסביר: "בקנאו את קנאתי בתוכם" שעשה נקמתי לעיני כלם, וכדי שבראותם זה ולא ימחו, יכפר על אשר לא מיחו בפושעים ובזה השיב את חמתי מעליהם".

תפקידם של הצדיקים איננו מצטמצם ביכולתם למחות על חטאים אלא בפעולות נוספות. בעניין גאולת מצרים מסביר הספורנו כי הגאולה התאפשרה בגלל כמה דברים: "וישמע אלוקים את נאקתם"⁴⁵ – תפילת קצתם שהתפללו אז צדיקי הדור. וכן 'ראה ראיתי את עני עמי'⁴⁶ – צדיקי הדור הנאנחים והנאנקים על עוונות הדור ועל ענים ומתפללים". על הצדיקים לכאוב את כאבם ומצבם הירוד של בני ישראל הן מבחינה פיזית והן מבחינה רוחנית בבחינת "עמו אנכי בצרה", ולפעול אצל הקב"ה ע"י תפילה מעומק לב. לפעמים יש צורך בפעולה חריגה המזעזעת את אמות הספים כפי שמסביר הספורנו: "ושני לוחות העדות בידו"⁴⁷ – כי חשב שבשובו אליהם ישובו בתשובה ואם אין – ישברם לעיניהם לכלות עיניהם כדי שיחזרו בתשובה". שבירת הלוחות הנפלאים והמיוחדים שנבראו בערב שבת בין השמשות הייתה פעולה חינוכית מכוונת מצד משה רבנו, כדי לזעזע את העם ולהחזירו בתשובה. משה מקווה כי כשהעם יראוהו הם יתעוררו לתשובה⁴⁸. אך הוא גם מוכן לאפשרות שזה לא יקרה ואז הוא עושה את הלא יאמן – שובר את הלוחות ומצליח לעורר את העם לחזור בתשובה⁴⁹.

42. בראשית כ"ח, ו.

43. שמות ל"ב, כז.

44. במדבר כ"ה, ד.

45. שמות ב', כד.

46. שמות ג', ז.

47. שמות ל"ב, טו.

48. עיין גם בספורנו לשמות כ"ד, יב משם משתמע כי משה רק חשב לשבר את הלוחות ולא לקח בחשבון כי אולי יחזרו בתשובה אם יראוהו.

49. אם כי לא תשובה מלאה, ועיין בהרחבה בפירוש הרב קופרמן לשמות כ"ד, יב.